

Srednja škola Ivanec
Povijest

Jan Kasper Lepoglavec

VOJSKE SREDNJEG I NOVOG VIJEKA

SEMINARSKI RAD

Mentorica: Petra Svetec

Ivanec, svibanj 2020.

SADRŽAJ

UVOD.....	2
OPĆENITO O VOJSCI I VOJNOJ TEHNOLOGIJI SREDNJEG I NOVOG VIJEKA	3
TIPOVI VOJSKA.....	6
Engleska vojska	6
Njemačka vojska.....	7
Mongolska vojska	8
Osmanska vojska	9
Španjolska vojska.....	10
Ruska vojska	11
Francuska vojska.....	12
Hrvatska vojska.....	13
Križarski vojni redovi	14
ZAKLJUČAK	17
LITERATURA.....	18
LISTIĆ ZA SAMOVREDNOVANJE	21

UVOD

Odabrao sam ovu temu iz razloga što su me oduvijek zanimale bitke i ratovi, neovisno u kojem dobu i vremenu su se odvijali. Budući da je vremenski okvir teme srednji i novi vijek odlučio sam pisati o vojskama srednjeg i novog vijeka. Baš zbog toga što me to i otprije zanimalo, posjedujem i dosta pisane literature o ovoj temi. Izrada rada pristupio sam na način da sam prvo potražio svu potrebnu literaturu i pažljivo je proučio. Nakon toga sam odlučio da ću središnji dio rada podijeliti na dva glavna dijela s ciljem da u prvom opišem općenito stanje vojne tehnologije u srednjem i novom vijeku, a u drugom malo pomnije opišem specifičnosti vojski određenih država. Ovim radom želio bih čitateljima otkriti neke činjenice koje možda otprije nisu znali i koje će im biti zanimljive. Također, jedan od ciljeva ovog rada je i da se povuče paralela sa sadašnjim stanjem, na primjer, koje su vojne tehnologije i taktike do danas ostale iste, koji križarski redovi i danas djeluju i sl.

OPĆENITO O VOJSCI I VOJNOJ TEHNOLOGIJI SREDNJEG I NOVOG VIJEKA

Padom Zapadnog Rimskog Carstva vojna tehnologija i profesionalne vojske (vojske koje se sastoje od vojnika kojima je to posao, koji su trenirani za rat) poprilično su zapostavljene. Borbe su se često vodile među nagomilanim, loše discipliniranim hordama u kojima su se isticali samo hrabriji pojedinci (Jorgensen 2014: 9). Bizantsko Carstvo i Normani jedini su uspjeli održati tradiciju profesionalnog vojnika, što se Bizantu pokazalo korisnim u 6. stoljeću kada su, koristeći takvu dobro uvježbanu i organiziranu vojsku, skoro uspjeli obnoviti staro Rimsko Carstvo, dok je Normanima takva vojska dobro došla u 11. stoljeću u uspješnoj invaziji na Englesku. Kasnije, od 14. stoljeća, profesionalne i dobro organizirane vojske ponovno su zavladaile bojištima te se pokazalo da mogu pobijediti i brojčano puno nadmoćniju vojsku, tj. pokazalo se da je dobra taktika važnija od samog broja vojnika (Jorgensen 2014: 91). Idealni primjer za to je Bitka kod Agincourta u Francuskoj (jedna od bitki Stogodišnjeg rata) koja se odvila 1415. godine i u kojoj je malena vojska Henrika V. od 6000 vojnika, zahvaljujući dobroj disciplini i masovnoj paljbi strijelaca, pobijedila veliku francusku vojsku od 36 000 vojnika.

Slika 1. Scena iz Bitke kod Agincourta

Što se oružja i opreme tiče, u srednjem je vijeku prevladavao mač. U početku je standard bio „mač u jednoj ruci – štit u drugoj ruci“, a od 15. stoljeća počeo se koristiti dulji i teži mač koji se držao s dvije ruke, bez korištenja štita. Od ostalog oružja upotrebljavala su se koplja raznih duljina, sjekire, buzdovani i sl. Oklop je prvo bio pancirni – izrađen od spojenih željeznih ili čeličnih prstenova – da bi se nakon 13. stoljeća počeo uvoditi metalni oklop (Byam 1990: 24). On je u početku bio sastavljen od spojenih metalnih ploča i samo dodan pancirnom oklopu. Od 15. stoljeća u uporabu je ušao teški, puni oklop, koji je pružao najbolju zaštitu od strijela iz sve jačih lukova i samostrela. Najčešća kaciga koja se koristila bila je takozvana zatvorena kaciga, no postojalo je mnogo varijanti (Byam 1990: 28). Od oružja „na daljinu“ koristili su se kratki luk, dugi luk (njega su najbolje znali koristiti Englezi, o tome ću više reći kasnije), samostrel (koji se prestao izrađivati nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva i onda se ponovno počeo upotrebljavati) i kasnije muškete i pištolji. U ranom srednjem vijeku još nije bio izumljen stremen¹ pa je bilo otežano upravljanje konjima, no do početka razvijenog srednjeg vijeka on se počeo koristiti te je, zajedno s izumom potkove i stavljanja oklopa na konje, omogućio konjici da postane udarna snaga vojske. Još jedan vojni napredak je prestanak izrade skitskog luka i početak korištenja kompozitnog (hunskog) luka koji je bio izdržljiviji i jači jer se izrađivao od više različitih materijala.²

Slika 2. Srednjovjekovni jednoručni mač

Slika 3. Puni oklop

Slika 4. Kompozitni luk

¹ Služi za pomoć pri penjanju na konja i za stabilizaciju jahača prilikom jahanja; značajno povećava jahačevu sposobnost kontroliranja životinje.

² *Middle Ages*. https://en.wikipedia.org/wiki/Middle_Ages (pristupljeno 8. svibnja 2020.).

U razvijenom srednjem vijeku, pješadija i laka konjica imali su uglavnom sekundarnu ulogu, dok je najvažnija sastavnica vojske postala teška konjica – vitezovi, najpoznatiji, a i najmoćniji vojnici srednjeg vijeka. Vrhunac njihove moći trajao je oko 500 godina, odnosno od 11. do 16. stoljeća. Vitez je obično bio iz bogatije obitelji, budući da je viteška oprema bila vrlo skupa. Služili su plemićima i grofovima koji su im za vjernu službu davali zemlju te su s vremenom postali i veliki zemljoposjednici. Položaj viteza nije se prenosio s oca na sina (Dixon 2009: 10). Najefikasniji su bili na otvorenom terenu gdje su taktikom iznenadnog juriša neprijateljima zadavali velike gubitke. Slaba točka im je bila ako ih je netko napao s boka jer je konje u trku bilo vrlo teško okrenuti (Dixon 2009: 14). Međutim, što su stoljeća prolazila, sve se manje bitaka vodilo na otvorenom prostoru, a sve više na brežuljkastim i šumovitim terenima, što nije odgovaralo vitezovima. To, zajedno sa izumom mušketa i pištolja te sve jačim samostrelima čije su strijele već mogle probiti viteški oklop, završilo je eru vitezova. Do početka kasnog srednjeg vijeka razvili su se razni oblici pješadijske vojske (koja je ponovno dobila na važnosti početkom uporabe baruta) te su sastavni dio vojske postali inženjeri, koji su montirali opsadne strojeve, popravljali i izrađivali oružje i sl. (Jorgensen 2014: 99). Uskoro su u uporabu ušli i topovi te potaknuli gradnju još jačih utvrda i smišljanje novih vojnih taktika.

Slika 5. Vitez na konju

TIPOVI VOJSKA

Engleska vojska

Glavna specifičnost engleske vojske u srednjem vijeku bilo je izvrsno znanje korištenja dugog luka, koji se naziva još i engleski dugi luk. Iako su i vojske drugih zemalja koristile to oružje, ni jedna nije uspjela s tolikim uspjehom kao Engleska. Najviše se dokazao u Stogodišnjem ratu kada su u mnogo borbi strijelci njime naoružani zadali velike gubitke francuskoj vojsci. Iako ni samostrel ni dugi luk nisu imali očitu prednost jedan nad drugim (samostrel je imao veći domet, a dugi luk veću brzinu odapinjanja i jeftiniju i kraću izradu), očito je da je dugi luk bio smrtonosan ako su ga koristili dobro uvježbani strijelci poput engleskih (Byam 1990: 18). Druga posebnost engleske vojske je korištenje lakih i slabo oklopljenih vojnih skupina koje bi išle, pješice ili na konjima, ispred glavnine vojske te bi odlazile u izvidnicu, mamile protivničku vojsku ili izvršavale manje napade.³ Takvu taktiku Englezi su također najviše koristili u Stogodišnjem ratu. Engleska je također koristila i ranu verziju topa, koja je ispucavala kamene kugle i koju su najčešće postavljali u luke da čuvaju zaljeve i morske prolaze. Poznata je i vladareva tjelesna straža – *saski huskarli* koji su se engleskim vladarima zaklinjali na vjernost i bili su naoružani sjekirom s dugim drškom i štitom u obliku naopake kapljice vode (Jorgensen 2014: 71).

Slika 6. Engleski strijelac napinje dugi luk

³ Skirmisher. <https://en.wikipedia.org/wiki/Skirmisher> (pristupljeno 12. svibnja 2020.).

Njemačka vojska

Na njemačkim prostorima u srednjem vijeku važnu vojnu silu predstavljali su takozvani *Landsknechts*, plaćenici koji su formirali okosnicu vojske Svetog Rimskog Carstva Njemačkog Naroda. Bili su naoružani dugim kopljem (koje nisu bacali, nego koristili za borbu „prsa o prsa“) koje su držali s dvije ruke pa su bili bez štita što ih je činilo ranjivim protiv strijelaca. Međutim, imali su veliku prednost protiv većine ostalih pješadijskih vojnika i protiv konjanika svih vrsta.⁴

Landsknechti su se borili vrlo zbijeni, kao što je to nekad radila falanga Aleksandra Velikog i takvim načinom borbe jedno su vrijeme činili vojsku koju je bilo vrlo teško svladati. Duljina koplja se s vremenom povećavala te je u doba kasnog srednjeg vijeka iznosila čak i više od šest i pol metara.

Slika 7. Landsknecht naoružan dugim kopljem

⁴ *Landsknecht*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Landsknecht> (pristupljeno 13. svibnja 2020.).

Mongolska vojska

Glavna specifičnost mongolske vojske je što su uspjeli spojiti dvije stvari u jedno, konjanika i strijelca, i tako dobiti smrtonosnog vojnika koji se nazivao *kheshig*. *Keshigi* su bili elitna vojska mongolskih vladara, a bili su naoružani kompozitnim lukom i znali su izvrsno upravljati konjima u trku.⁵ U borbi su rabili taktiku tjeranja konja bez jahača u neprijateljske linije radi zastrašivanja te stavljanja napunjenih vreća na konje da bi njihove vojske izgledale veće. Što se samog napada tiče, glavno oružje bila im je mobilnost, spretnost i hrabrost te su često i simulirali povlačenje kojim bi neprijatelja namamili u zasjedu. Mongolski su vojnici uvijek izabirali najizdržljivije konje koji su dnevno mogli prevaliti i više od 160 km.⁶

Efikasnost mongolske vojske uopće nije u pitanju jer se zna da je Mongolsko Carstvo bilo jedno od najvećih u povijesti, a ovaj njihov način borbe koji sam opisao bio je idealan s obzirom na veličinu teritorija koji je trebalo osvojiti, na njihovu filozofiju i na kraju krajeva, na resurse i tehnologiju koje su imali i poznavali.

Slika 8. Keshig u borbi

Slika 9. Mongolsko Carstvo na vrhuncu ekspanzije

⁵ *Kheshig*. <https://en.wikipedia.org/wiki/Kheshig> (pristupljeno 13. svibnja 2020.).

⁶ *Mongolsko Carstvo*. https://hr.wikipedia.org/wiki/Mongolsko_Carstvo (pristupljeno 10. svibnja).

Osmanska vojska

Glavnu snagu osmanske vojske činili su janjičari i spahije. Janjičari su uvedeni oko 1330. godine kao vojnici- robovi novačeni iz redova kršćanske djece koja su slana kao danak ili su bila zarobljena u ratu. Do bitke kod Carigrada (1453.) već su postali neophodan dio turske vojske, ali i uzor što se discipline tiče u zapadnjačkim vojskama (Jorgensen 2014: 103). Naoružanje im se u početku sastojalo od zakrivljene sablje i kratkog luka, a kasnije od sablje i muškete te su poznati kao jedna od prvih vojnih skupina koja je rabila to oružje. Janjičari su plaćani u novcu i nisu se mogli ženiti (kasnije im je to ipak dopušteno) te su se zaklinjali na vjernost sultanu. Po mišljenju većine stručnjaka, bili su najbolja vojna postrojba svoga vremena.⁷

Spahije su bili teško oklopljeni konjanici kojima je sultan za njihovu službu davao zemlju. Činili su udarnu snagu osmanske vojske, a na svojem vrhuncu, početkom 16. st., bilo ih je oko 90 000. Na bojištu su se najčešće borili na krilima vojske.

Kao prethodnica osmanske vojske kretali su se odredi akindžija, lakih konjanika koji nisu dobivali plaću, nego su živjeli isključivo od pljačke (Birlin, Šarlija i Magaš 2019: 213).

Slika 10. Janjičar

Slika 11. Spahija

⁷ Osmansko Carstvo. https://hr.wikipedia.org/wiki/Osmansko_Carstvo (pristupljeno 8. svibnja 2020.).

Španjolska vojska

Španjolci su u srednjem i novom vijeku provodili dva načina ratovanja. U Europi su koristili defanzivnu taktiku s dvije vojne postrojbe: kopljanicima te pješacima naoružanima *arkebuzama*. Kretali su se kao jedna formacija, kopljanici u sredini, a vojnici s *arkebuzama* sa strane, oko njih, te bi se nakon paljbe, sakrili iza redova kopljanika i napunili svoje *arkebuze*. Na taj su način bili zaštićeni od mogućeg brzinskog napada konjice ili lakog pješaštva.

Za osvajanja i ratovanje izvan Europe, Španjolska je koristila konkvistadore, vojnike-istraživače koji su od 15. do 18. stoljeća gradili kolonijalno carstvo Španjolske. Bili su naoružani mačem ili sabljom, imali ili puni prsni oklop ili nikakav oklop te nosili prepoznatljive *morion* kacige. Konkvistadori su većinom bili bivši laki konjanici te su s modernim europskim oružjem i taktikama lako svladavali domoroce (nad kojima su vršili strahovito nasilje) koji nisu poznavali napredna oružja, a i nisu bili spremni na napade.⁹

Slika 12. Španjolski arkebužir

Slika 13. Konkvistador

⁸ Rano ručno vatreno oružje, poznato po svojoj složenosti i kompliciranom načinu punjenja.

⁹ Konkvistadori. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32823> (pristupljeno 16. svibnja 2020.).

Ruska vojska

Iako je ujedinjena ruska država kao takva nastala tek početkom novog vijeka (1547.), pa tako prije nije ni imala zajedničku vojsku, na tom je prostoru već stoljećima bilo puno malih kneževina, a glavnu vojnu silu na tim prostorima predstavljali su *kozaci*. Bjegunci od feudalne tlake, neustrašivi i surovi ratnici, bili su jedni od najboljih lakih konjanika svog vremena.¹⁰ U borbi ih je odlikovala hrabrost, no često su se borili „svatko za sebe“, a ne kao skupina. Vodili su mnogo bitaka tijekom 16. i 17. stoljeća protiv Mongola, Osmanlija, Poljaka i puno drugih naroda i država te postali poznati po svojoj okrutnosti. Iako su ratovali i protiv Rusa, Rusi su ih od 17. stoljeća sve više novačili u svoje redove te su do 2. svjetskog rata kozaci sudjelovali u gotovo svakoj važnijoj bitci Ruskog Carstva i SSSR-a pa se tako mogu smatrati ruskom vojskom.

Slika 14. Kozak u borbi

¹⁰ Poklečki, Kristijan. *Kozaci – ratnici ukrajinskih stepa*. <https://povijest.hr/bitkeiratovi/kozaci-ratnici-ukrajinskih-stepa/> (pristupljeno 17. svibnja 2020.).

Francuska vojska

Tipičan francuski vitez srednjeg vijeka nosio je čvrsti puni oklop izrađen od jednog komada željeza, kacigu s vizirom, a preko svega heraldičku odoru¹¹. Bio je naoružan mačem i pravokutnim štitom ili dugim kopljem i trokutastim štitom (Jorgensen 2014: 93). Poznato je i da je Francuska imala jedne od najbolje istreniranih i obučanih mušketira u Europi te mušketire-konjanike koji su koristili lakšu vrstu muškete koja je bila ovješena o sedlo.

Slika 15. Francuski vitez

Slika 16. Mušketir

¹¹ Odora na kojoj je prikazan grb obitelji, grada ili države.

Hrvatska vojska

Hrvatska je u srednjem i novom vijeku koristila vojnu tehnologiju i taktike koje su bile slične ili jednake ugarskim i habsburškim, budući da je bila usko povezana s tim državama. Također se vidio i osmanski utjecaj koji se očitavao u, na primjer, uvođenju vojske obrazovane po uzoru na janjičare, češćoj uporabi sablje, izradi topova sličnih turskim i sl. Udarnu vojnu snagu, kao i u ostatku Europe u to doba, činila je teško oklopljena konjica, iako je na hrvatskim prostorima nije bilo mnogo. Za vrijeme vladara Matijaša Korvina također je efektivno korištena laka konjica, no nakon njegove smrti, prestalo se s tom taktikom. Pješaci su dugo vremena bili isključivo kmetovi i najamnici, koje su opremali i naoružavali feudalci, a u borbi su se najčešće nalazili u centru formacije. Što se oružja tiče, oružja poput koplja i dugih mačeva ovdje nisu imali toliko značenje kao u zapadnoj Europi, djelomično zbog načina ratovanja bez stroge organizacije, a djelomično zbog brdovitog terena koji je prevladao u krajevima u kojima se najčešće ratovalo, poput Bosne ili Like. Najčešće se koristilo oružje koje se skupnim imenom nazivalo *korde*. To su bila oružja prijelaznog oblika između noža, mača i sablje. Također su upotrebljavani i kratki talijanski mačevi poput *cinquede*. Do prve polovice 16. st. gotovo su svi hrvatski pješaci bili opremljeni puškom. Jedno je vrijeme bila posebno popularna puška *kukača* koja je naziv dobila po metalnoj kuki koja se nalazila ispod prednjeg dijela cijevi, a služila je za bolje oslanjanje oružja na neku podlogu i smanjenje trzaja nakon pucnja. No, s izumom lakših i kvalitetnijih puški, ta se puška prestala upotrebljavati i proizvoditi.¹²

Slika 17. Puška kukača

¹² Pranjić, Valentina. *Vojno ustrojstvo hrvatskih zemalja u razvijenom srednjem vijeku*. <https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A1264/datastream/PDF/view> (pristupljeno 17. svibnja 2020.).

Križarski vojni redovi

Kao posebnu srednjovjekovnu vojnu granu treba izdvojiti duhovno-viteške redove, nastale nakon I. križarskog rata. Tri najpoznatija takva reda su: *templari*, *ivanovci* i *teutonci*.

Templari su osnovani 1119. godine s ciljem da pomognu novostvorenom Jeruzalemskom kraljevstvu da se odupre napadima muslimana iz okolice i pruže sigurnost velikom broju hodočasnika koji su krenuli u Jeruzalem nakon njegovog osvajanja. Članovi su se dijelili na vitezove, svećenike i braću pomoćnike (pješačija, bankari, oružari, kovači, konjušari, kuhari, pivari, kožari, inženjeri, zidari, arhitekti, liječnici), a na čelu reda bio je veliki meštar. Nosili su bijelu odjeću s crvenim križem na ramenu, a oružja su im bila mač, koplje, malj, te okrugli štit ili trokutasti štit.¹³ Red je 1312. ukinuo papa Klement V. pod utjecajem francuskog kralja Filipa IV. (jer ga je smetalo što su templari imali velike posjede u Francuskoj).

Slika 18. Templar

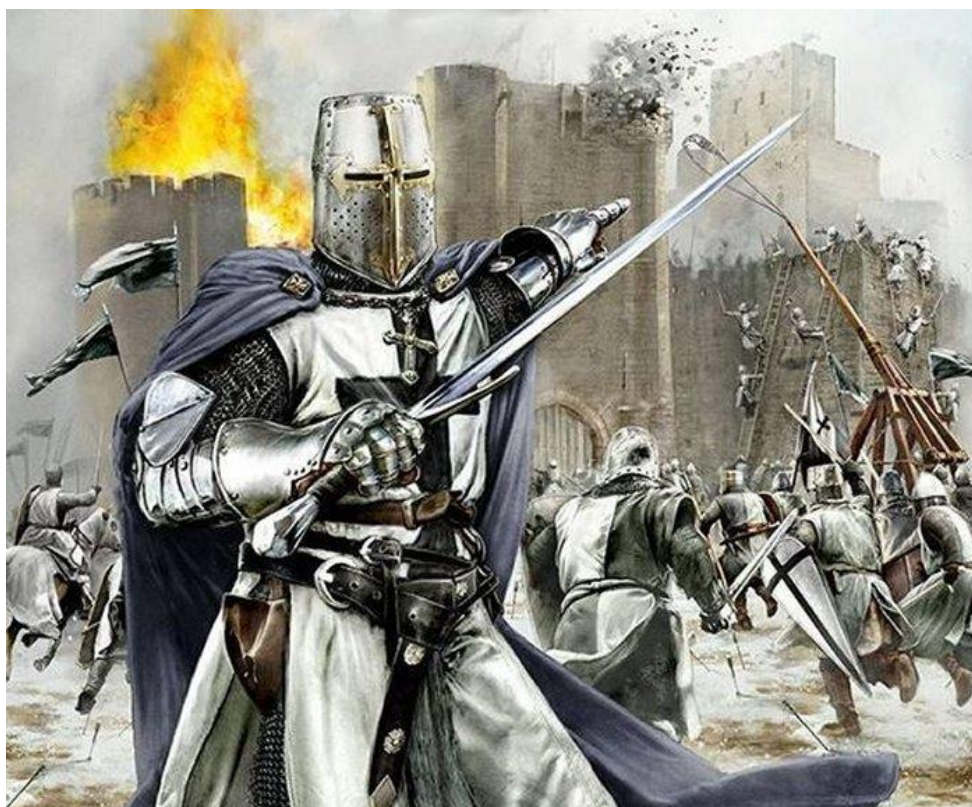
¹³ *Templari*. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60791> (pristupljeno 17. svibnja 2020.).

Ivanovci su osnovani još 1070. kao Red Bolnice sv. Ivana, a vojni red postali su oko 1148. kada je zabilježen prvi vitez reda. Redom su upravljali meštar i maršal, a članovi reda su novačeni iz redova kršćanskih vojnika i preobraćenih Arapa (Jorgensen 2014: 79). Odjeća im je bila oklop ili redovnička halja, a preko nje crni plašt s bijelim križem na leđima. Borili su se kao vitezovi, teško naoružani pješaci, samostrijelci ili laki konjanici. Djeluju i danas pod nazivom *Suvereni malteški viteški red hospitalaca sv. Ivana Jeruzalemskog* i crkveno su priznati red (Birlin, Šarlija i Magaš 2019: 40). Naš grad Ivanec, koji je bio jedno od sjedišta reda, nosi ime po vitezovima ivanovcima.

Slika 19. Ivanovac

Teutonski vitezovi osnovani su 1190. godine u Akri u Palestini tijekom III. križarskog rata. Red se uglavnom sastojao od njemačkih vitezova, a zanimljivo je da su redu mogle pristupiti i žene (za obavljanje kućanskih poslova).¹⁴ Glavnu snagu reda činili su vitezovi, naoružani mačem ili dugim kopljem, koji su, da bi povećali pokretljivost i brzinu u napadu, nosili lagani ljuskasti oklop umjesto teškog punog ili pločastog oklopa. Odora im je bila bijele boje sa crnim križem koji je također bio na štitu i na odori konja (Jorgensen 2014: 86). Nakon gubitka položaja na Bliskom istoku, red je prenio svoju djelatnost u Europu i osnovao moćnu državu na Baltiku s ciljem širenja kršćanstva (Birlin, Šarlija i Magaš 2019: 40). Teutonski vitezovi dugo su bili nepobjedivi, no od 15. stoljeća počinje njihov pad te do početka 19. stoljeća gube svoj posljednji posjed te nastavljaju samo sa duhovnim radom. Djeluju i danas sa sjedištem u Beču.

Slika 20. Teutonac

¹⁴ Njemački viteški red. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44494> (pristupljeno 18. svibnja 2020.).

ZAKLJUČAK

Srednji vijek često se naziva „mračnim dobom“. Za većinu ljudi, to je i bio (ogromna davanja kralju, feudalcu i Crkvi, siromaštvo, spaljivanje na lomači, progoni i ubijanja raznih etničkih, nacionalnih i vjerskih skupina, epidemije i sl.), no ako ste bili čovjek željan ratovanja, dokazivanja u borbi, pustolovina pa i čovjek željan umiranja za svoga kralja ili cara, za vas je srednji vijek zasigurno bio „svijetlo doba“. Bezbroj bitki i sukoba svih vrsta, političkih ili vjerskih, opravdanih ili ne, uspješnih ili neuspješnih itd., u kojima ste, ako biste preživjeli, lako mogli postati junakom, tjerali su vojnu tehnologiju da se neprestano razvija i unaprjeđuje. Svaka je država, s obzirom na svoj geografski položaj, na resurse koje je posjedovala, na neprijatelje koje je imala, na veličinu teritorija koji je morala osvojiti ili obraniti, na cilj koji je željela ostvariti, razvila svoje tipove oružja i svoje vojne taktike koje su u manjoj ili većoj mjeri bile međusobno slične, a povijest je pokazala koliko su bile uspješne.

LITERATURA

1. *Velike bitke*. 2014. Ur. Jorgensen, Christer. Znanje. Zagreb.
2. Byam, Michele. *Oružje i oklopi*. 1990. Mladost. Zagreb.
3. Dixon, Philip. 2009. *Vitezovi i zamkovi*. Mozaik knjiga. Zagreb.
4. Birin, Ante; Magaš, Tihana; Šarlija, Tomislav. 2019. *Povijest 2*. Alfa. Zagreb.
5. *Middle Ages*. 2003. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Middle_Ages (pristupljeno 8. svibnja 2020.).
6. *Stogodišnji rat*. 2007. Wikipedia. https://hr.wikipedia.org/wiki/Stogodi%C5%A1nji_rat (pristupljeno 8. svibnja 2020.).
7. *Osmansko Carstvo*. 2006. Wikipedia. https://hr.wikipedia.org/wiki/Osmansko_Carstvo (pristupljeno 8. svibnja 2020.).
8. *Povijest Španjolske*. 2011. Wikipedia. https://hr.wikipedia.org/wiki/Povijest_%C5%A0panjolske (pristupljeno 9. svibnja 2020.).
9. *Sveto Rimsko Carstvo*. 2007. Wikipedia. https://hr.wikipedia.org/wiki/Sveto_Rimsko_Carstvo (pristupljeno 9. svibnja 2020.).
10. *Mongolsko Carstvo*. 2011. Wikipedia. https://hr.wikipedia.org/wiki/Mongolsko_Carstvo (pristupljeno 10. svibnja 2020.).
11. *Kompozitni luk*. 2014. Wikipedia. https://sh.wikipedia.org/wiki/Kompozitni_luk (pristupljeno 10. svibnja 2020.).
12. *Tradicionalni Scythian luk*. 2016. HUNTER & KŽ. <http://www.hunter-kz.hr/lukovi/product/497-tradicionalni-scythian-luk> (pristupljeno 10. svibnja 2020.).
13. *Skirmisher*. 2006. Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Skirmisher> (pristupljeno 12. svibnja 2020.).
14. *English longbow*. 2004. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/English_longbow (pristupljeno 12. svibnja).

15. *Landsknecht*. 2005. Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Landsknecht> (pristupljeno 13. svibnja 2020.).
16. *Imperial Army (Holy Roman Empire)*. 2013. Wikipedia. [https://en.wikipedia.org/wiki/Imperial_Army_\(Holy_Roman_Empire\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Imperial_Army_(Holy_Roman_Empire)) (pristupljeno 13. svibnja 2020.).
17. *Kheshig*. 2009. Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Kheshig> (pristupljeno 13. svibnja 2020.).
18. *Spahije*. 2005. Wikipedia. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Spahije> (pristupljeno 16. svibnja 2020.).
19. Spahija. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.
20. *Akindžija*. 2005. Wikipedia. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Akind%C5%BEija> (pristupljeno 16. svibnja 2020.).
21. *Janjičari*. 2011. Wikipedia. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Janji%C4%8Dari> (pristupljeno 16. svibnja 2020.).
22. *Konkvistadori*. 2009. Wikipedia. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Konkvistadori> (pristupljeno 17. svibnja 2020.).
23. *Cossacks*. 2004. Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Cossacks> (pristupljeno 17. svibnja 2020.).
24. *Rusko Carstvo*. 2010. Wikipedia. https://hr.wikipedia.org/wiki/Rusko_Carstvo (pristupljeno 17. svibnja 2020.).
25. Poklečki, Kristijan. *Kozaci – ratnici ukrajinskih stepa*. Povijest.hr. <https://povijest.hr/bitkeiratovi/kozaci-ratnici-ukrajinskih-stepa/> (pristupljeno 17. svibnja 2020.).
26. Pranjić, Valentina. 2014. *Vojno ustrojstvo hrvatskih zemalja u razvijenom srednjem vijeku*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku. Osijek.
27. Templari. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.
28. Ivanovci. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.
29. Njemački viteški red. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb.

30. Mušketir. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
Zagreb.

31. Konkistadori. Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
Zagreb.

LISTIĆ ZA SAMOVREDNOVANJE

SAMOVREDNOVANJE RADA NA SLOŽENOM ZADATKU	vrlo često	često	rijetko	gotovo nikad
Spremno istražujem i prikupljam informacije iz različitih izvora.	+			
Poštujem vremenske rokove i odgovorno pristupam izvršavanju dogovorenih obaveza.		+		
Preuzimam inicijativu te aktivno i kreativno radim na pisanju rada.	+			
<p>Problemi na koje sam naišao tijekom izrade ovoga rada su što neke podatke nisam mogao pronaći na hrvatskim stranicama pa sam morao tražiti na engleskim, ali dosta dobro znam engleski pa mi to nije bio neki veliki problem; još jedan problem je bio što o ovoj temi ima mnogo podataka iz kojih treba uzeti bitno, a odbaciti nebitno.</p>				
<p>Ono što mi se osobito sviđa u mom radu jest glavni dio, zaključak i slike.</p>				
<p>Ono što ću sljedeći put napraviti bolje je uvod.</p>				
<p>Sviđa mi se ovakva vrsta zadatka jer je zanimljiva, a vrijeme izrade si mogu rasporediti kako želim, tako da mogu pisati polako i opušteno.</p>				